

Pregledni znanstveni članek/Article (1.02)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 79 (2019) 2, 457—471

Besedilo prejeto/Received:05/2019; sprejeto/Accepted:09/2019

UDK/UDC: 27-732.4-675(456.31)“1962/1965“

DOI: <https://doi.org/10.34291/BV2019/02/Avsenik>

Irena Avsenik Nabergoj

Narodi, religije in misijon v dokumentih drugega vatikanskega koncila

Nations, Religions and Mission in Documents of the Second Vatican Council

Povzetek: Z izbruhom prve in druge svetovne vojne in z nastopom globalizacije, ki je zajela ves svet, je vodstvo Cerkve moralo odgovoriti na izziv gospodarskega, političnega, vzgojnega in kulturnega sodelovanja med vsemi narodi. Ta izziv je koncilске očete drugega vatikanskega zbora tako pritegnil, da so v primarnih virih Svetega pisma in cerkvenih očetov poiskali besedila, ki najbolj jasno in enoumno govorijo o misijonski naravi Cerkve kot vesoljnega občestva ljudi, podobno ali enako hrepenečih po sreči in ljubezni, pa tudi enako ali podobno trpečih zaradi zemeljske omejenosti človekovega življenja. Vračanje v duhovne vire Svetega pisma, ki vrh svojega sporočila doseže v zapovedi ljubezni do Boga in do sočloveka, omogoča nenehno prečiščevanje hermenevtike misijona, tako na strokovni ravni kakor tudi na ravni živete resnice po vzoru božje ljubezni do vseh ljudi na svetu. Članek po kronološkem redu obravnava koncilске dokumente, ki izražajo nove poglede koncilskih očetov na vlogo narodov, religij in misijona v perspektivi svetopisemskega razodetja: Konstitucijo o svetem bogoslužju; Izjavo o razmerju Cerkve do nekrščanskih verstev; Dogmatično konstitucijo o Cerkvi; Odlok o misijonski dejavnosti Cerkve in Pastoralno konstitucijo o Cerkvi v sedanjem svetu.

Ključne besede: misijonsko poslanstvo Cerkve, mejniki misijona skozi zgodovino, prenova v razmerju do tradicije, skupno jedro vseh religij, dialog

Abstract: With the outbreak of the First and Second World War and with the onset of globalization that engulfed the whole world, the leadership of the Church had to respond to the challenges of economic, political, educational and cultural cooperation among all nations. These challenges attracted the fathers of the Second Vatican Council so much, that in the primary sources of the Holy Scriptures and the Church fathers they found texts that speak most clearly and unambiguously about the missionary nature of the Church as the universal communion of people who in the similar or same way yearn for happiness and love, but also in the similar or same way suffer from the earthly limitations of the human life. The return to the spiritual sources of the Bible, which reaches

the summit of its message in the commandment of love for God and the fellow men, enables the constant purification of the hermeneutics of the mission, both on the professional level and on the level of living the truth according to the pattern of God's love for all people in the world. The article deals with the chronological order of the conciliar documents reflecting the new views of the Council fathers on the role of nations, religions and mission in the perspective of biblical revelation: Constitution on the Sacred Liturgy; Declaration on the Relation of the Church to non-Christian Religions; Dogmatic Constitution on the Church; Decree on the Church's Missionary Activity; Pastoral Constitution on the Church in the Modern World.

Key words: The Missionary Mandate of the Church, Milestones of the Missions throughout History, Renewal in the Relation to Tradition, Common core of all Religions, Dialogue

1. Uvod

V svojem članku *Od poetizacije poslanstva v Stari zavezi do polnosti misijona v Novi zavezi* (2018) sem bila pozorna predvsem na najpomembnejša besedila Stare in Nove zaveze, ki govorijo o odnosu Boga do narodov in narodov do Boga ter o poklicanosti nekaterih svetopisemskih oseb Stare in Nove zaveze za misijonsko dejavnost. Posebej sem izpostavila vlogo apostola Pavla, ki velja za največjega misijonarja prve krščanske dobe. V pismih utemeljuje misijonsko naravo Cerkve, pri tem izhaja iz Svetega pisma. V tem prispevku, ki je nadaljevanje prejšnjega, pa me predvsem zanimajo svetopisemske in teološke utemeljitve samega misijona ter odnos katoliške Cerkve do nekrščanskih verstev v dokumentih drugega vaticanskega koncila, predvsem v Izjavi o razmerju Cerkve do nekrščanskih verstev (*Nostra aetate*, kot koncilski izjava sprejeta leta 1965).¹

Svetopisemska besedila Stare in Nove zaveze kažejo kontrastno razmerje med široko in poglobljeno vizijo prerokov, ki so božje razodetje dojemali in oznanjali z odprtostjo do narodov, in zagovorniki ozkega, zgolj v Izrael usmerjenega pojmovanja postavke o izvolitvi Izraela kot posebnega ljudstva med vsemi narodi. V Novi zavezi se je to nasprotje tako izostrilo, da je nastopil prelom med judovstvom in krščanstvom. Ta prelom je na podlagi Jezusovega nauka in njegovega zgleda vodil do spoznanja, da je razodetje božjega kraljestva namenjeno vsem narodom. V Novi zavezi je misijonsko poslanstvo utemeljeno z vero v Boga, ki prek svojega sina Jezusa deluje v svetu in posreduje božjo ljubezen med ljudmi. Podobno naj misijonarji in misijonarki posredujejo božjo ljubezen in vero v dobrohotnost Boga ljudem vsega človeštva, ki si ne glede na različnost religiozne in kulturne pripadnosti vsi postavljajo enaka ali podobna temeljna vprašanja o izvoru, smislu in

¹ Za več o poteku in pomenu drugega vaticanskega cerkvenega zbora gl. Flannery 1992; *Koncilski odloki* 1980, Lamb in Levering 2008; Marchetto 2010; Faggioli 2012 idr. V slovenščini je najbolj vsestranska predstavitev drugega vaticanskega koncila v *Koncilski odloki* 1980.

cilju človekovega življenja.

Zakoreninjenost misijonske dejavnosti v Svetem pismu med drugim poudarja Brian Hearne v svojem članku *New Models of Mission* (1993). Meni, da celostno dojetje in uresničevanje misijona temelji na zgledu misijonskega poslanstva Jezusa, ki je ljubil ljudi vseh kultur in religij, in ugotavlja: »Veliko pogledov na misijon in razvoj, tako v religioznih kot tudi v svetnih, tako v katoliških kot tudi v protestantskih skupinah, zanemarja to zakoreninjenost, ki ji sledi spoštovanje drugih kultur – današnjih, ne preteklih, kajti kultura je dinamična in spremenljiva stvar, ne mrtev fosil.« (Hearne 1993, 94) William R. Burrows pa v svojem članku *Christian Mission and Interreligious Dialogue: Mutually Exclusive or Complementary?*, *Buddhist-Christian Studies* (1997) v misijonski dejavnosti poudarja predvsem pomen dialoga. Prav dialog je zanj bistvena razsežnost krščanskega misijona, ne pa morda spreobračanje ljudi drugih religij. Spreobrnjenje se resda lahko zgodi, a v prvi vrsti prav prek dialoga, kakor pravi: »Krščanski misijon v kontekstu recipročnega dialoga ni v prvi vrsti predmet spreobračanja ljudi iz drugih tradicij, da bi pripadali krščanskim ustanovam, temveč utelešenje Jezusovega duha. Spreobrnitve se *lahko* razvijejo (verjetno se *bodo*) v procesu dialoga.« (Burrows 1997, 127–128)

2. Okoliščine, ki so bile razlog za sklic drugega vatikanskega koncila

Po drugi svetovni vojni je bilo veliko razlogov za to, da je vodstvo katoliške Cerkve, ki živi in deluje po vsem svetu, premislilo, kako odgovoriti na izzive nove delitve sveta ter novih družbenih, verskih in političnih gibanj po svetu. Leta 1946 je bila ustanovljena Organizacija združenih narodov, leta 1947 je Indija dosegla samostojnost, leta 1949 je bila ustanovljena komunistična Ljudska republika Kitajska. V Južni Ameriki se je začelo močno gibanje »teologije osvoboditve«. Te okoliščine razložijo, zakaj je papež Janez XXIII. dne 11. oktobra 1962 sklical drugi vatikanski koncil, ki ga je dokončal njegov naslednik papež Pavel VI. (1963–1978). Velik podarek drugega vatikanskega koncila na odnosu Cerkve do drugih verstev in spodbujanje dialoga vključujeta tudi večjo odprtost za idejo inkulturacije v smislu prilagajanja kulturam misijonskih dežel, predvsem pa za uresničevanje svetopisemske zahteve po osvobajanju ubogih, zatiranih in trpečih.

Na drugem vatikanskem koncilu so škofje vse Cerkve razpravljali o zadevah Cerkve v celoti, o njenem nauku ali doktrini, o njeni bogoslužni praksi in o temeljnih verskih resnicah.² Razlaga misijonske narave Cerkve na drugem vatikanskem zboru temelji v Svetem pismu, pa tudi v zgodovini Cerkve: »Iz te zgodovine se učimo,

² Zborovanje naj bi zaobseglo celotni naseljeni svet, to nakazuje že sama beseda »ekumenski«; oikouménē v grščini pomeni »naseljeni svet«. V prvih stoletjih krščanstva je ekumenski koncil pomenil zborovanje škofov vsega krščanstva, po razkolu med Vzhodom in Zahodom leta 1054 pa so se mnenja o tem, katera Cerkve morajo biti vključene, da se koncil še lahko pojmuje kot ekumenski, spremenila. Danes katoličani in pravoslavni kristjani, pa tudi nekateri protestanti priznavajo avtoriteto prvih sedmih ekumenskih koncilov, pri nadaljnjih koncilih pa so glede tega razlike. Za kronološki kratek pregled koncilov glej *Koncilski odloki* 1980, 18–20; Flinn 2007, 193–197.

kako Cerkev razume svoje misijonsko poslanstvo; to je zgodba s številnimi stopnjami ter kaže evolucijo misli in prakse misijona v svetu in svetu samemu.« (George 2008, 287) Po presoji Karla Rahnerja naj bi bil drugi vatikanski koncil v nekem smislu celo najpomembnejši koncil po prvem jeruzalemskem koncilu: »Kakor je tedaj Cerkev potrdila premik iz judovskega v evropsko krščanstvo, se zdaj rojeva razširitev iz evropskega v svetovno krščanstvo in v svetovno Cerkev, ki je po naravi suprakulturna.« Po svoji bistveni naravi je Cerkev tako azijska in afriška kakor evropska, zato »mora postati dom za vsak način življenja in vsako mentaliteto« (Luzbetak 1993, 109; navaja Bahovec 2009, 323).

V času drugega vatikanskega ekumenskega koncila je bila sestava škofovskega zbora resda precej drugačna od današnjih razmer, predvsem glede tako imenovanih »misijonskih teritorijev«. Iz ameriške celine in Evrope je na koncil prišlo 2090 škofov, iz Azije jih je bilo le 408, iz Afrike 351, iz Oceanije pa 74. Večina škofov, ki so prišli z misijonskih območij, je bilo Evropejcev in so pripadali misijonskim ustanovam. Zlasti škofje z misijonskih območij so s seboj prinesli misijonsko problematiko in izkušnje, ki kličejo po vračanju k svetopisemskim virom. Drugi vatikanski cerkveni zbor je prinesel največ novosti v poudarkih, da se je treba vrniti k virom, in v odpiranju možnosti za boljši medverski dialog.

3. Konstitucija o svetem bogoslužju, *Sacrosanctum concilium* (1963)

Koncilski očetje (škofje) drugega vatikanskega ekumenskega koncila so v iskanju ustreznega razmerja katoliške Cerkve do nekrščanskih verstev in kultur svoj odnos najprej opisali v koncilskem dokumentu Konstitucija o svetem bogoslužju (*Sacrosanctum concilium*). Ta konstitucija, sprejeta 4. decembra 1963 z 2147 glasovi proti 4, je bila prvi dokument, ki so ga sprejeli koncilski očetje. Namen konstitucije, ki obsega sto trideset členov, razdeljenih na sedem poglavij, je bil, da bi pomen bogoslužja v katoliški Cerkvi utemeljili s trdnimi teološkimi osnovami (Jackson 2008, 1001).³ O tem govori že njen uvodni, prvi člen, ki se glasi:

Sveti cerkveni zbor si postavlja za nalogo: poskrbeti, da bodo verniki vedno bolj krščansko živeli; bolje prilagoditi potrebam našega časa ustanove, ki so spremenljive; pospeševati, kar bi moglo prispevati k edinosti vseh, ki verujejo v Kristusa; in okrepiti, kar bi pomagalo vse ljudi poklicati v naročje Cerkve. Zato sodi, da je njegova prav posebna naloga poskrbeti za obnovo in gojitev bogoslužja. (B 1)

Novost drugega vatikanskega koncila je, da v svoji razlagi narave in namena liturgije ne nagovarja le krščanskih vernikov, temveč vse človeštvo. Konstitucija na koncu drugega člena na podlagi svetopisemskih virov izpostavi nalogo katoliške Cerkve, naj Kristusa oznanja tudi tistim, ki so zunaj Cerkve. Cerkev naj bo »zna-

³ Citati v slovenski različici so iz *Koncilski odloki* 1980. Angleški prevod Flannery 1992, 1–40.

menje, dvignjeno med narodi« (Iz 11,12), »pod katerim se zbirajo razkropljeni božji otroci« (Jn 11,52), »da bo ena čreda in en pastir« (10,16). Prvo poglavje konstitucije, člen 5, govori o Pavlovem oznanjanju volje Boga, »da bi se vsi ljudje zveličali in prišli k spoznanju resnice« (1 Tim 2,4). V členu 9 konstitucija izpostavlja misijonsko nalogo Cerkve, da ljudi vseh narodov pripravi na obhajanje bogoslužja, in navaja Pavlovo dilemo: »Toda kako naj ga kličejo, če niso verovali vanj? In kako naj verujejo, če niso slišali o njem? In kako naj slišijo o njem, če ni oznanjevalca? In kako naj oznanjajo, če niso bili poslani?« (Rim 10,14–15) V drugem odstavku člena 9 sledi odgovor: »Zato Cerkev nevernim razglašala oznanilo odrešenja, da bi vsi ljudje spoznali edinega pravega Boga in katerega je poslal, Jezusa Kristusa, ter da bi se spreobrnilo s svojih potov in se spokorilo.« (prim. Jn 17,3; Lk 2,47; Apd 2,38)

Na začetku četrtega poglavja (člen 83) konstitucija označuje namen in pomen molitve vernih. Verni naj nadaljujejo poslanstvo Jezusa Kristusa, ki duhovniško službo nadaljuje po svoji Cerkvi, »ki nenehno hvali Gospoda in prosi za zveličanje vsega sveta ne le z obhajanjem evharistije, ampak tudi na druge načine, zlasti z molitvijo duhovnih dnevnic tj. molitvenim bogoslužjem« (Koncilski odloki 1980, 83). Gerald O'Collins posebno pozornost posveča tistim prvinam konstitucije, ki govorijo o oznanjevanju evangelija vsemu človeštvu, in ugotavlja: »Vse od prvega pomembnega besedila, ki ga je razglasil koncil, lahko vidimo, kako visoko mesto je imelo odrešenje vsega človeštva v duhovni domišljiji in v delu škofov ter njihovih svetovalcev na II. vatikanskem koncilu.« (2013, 68) Poudarek na odrešenju vsega človeštva pa ne pomeni preloma s prejšnjo zgodovino Cerkve, temveč nasprotno. Koncilski očetje so v konstituciji pokazali, »da je koncil treba razlagati v nepretrganosti z veliko tradicijo Cerkve, vključno z nauki prejšnjih koncilov« (Cesario 2008, 130).

4. Dogmatična konstitucija o Cerkvi, Lumen gentium (1964)

Dne 21. novembra 1964 so koncilski očetje na drugem vatikanskem ekumenskem koncilu sprejeli in potrdili dogmatično konstitucijo o Cerkvi z naslovom Lumen gentium. Pri osnutku te konstitucije, ki je obsegala devetinšestdeset členov v osmih poglavjih, sta pomembno sodelovala Marie-Rosaire Gagnebet in Sebastian Tromp pod pokroviteljstvom kardinala Alfreda Ottavianija. Ker je bilo njuno težišče na predstavitvi Cerkve kot hierarhične ustanove, ne pa na skrivnosti in univerzalnosti Cerkve, škofje ob pregledu orisa dne 23. novembra 1962 z njim niso bili zadovoljni. Na podlagi revizije, ki jo je opravil Gérard Philips, sta končno različico pripravila Karl Rahner in Yves Congar. Congar je odločilno prispeval člene, v katerih je označen odnos katoliške Cerkve do ljudi, ki niso člani krščanskih skupnosti (O'Collins 2013, 68–69).

Nekateri ocenjevalci vsebin te konstitucije so konstitucijo označili kot »revolucionarno« glede predstavitve narave, poslanstva in strukture Cerkve. Toda globlji pogled k virom razkriva, da novosti v resnici izhajajo iz globljšega razu-

mevanja primarnih virov krščanstva, kakor ugotavlja Dulles: »Vsako posodabljanje, ki ga je koncil dosegel, je bilo notranje povezano z načelom vračanja k virom.« (Dulles 2008, 26) Konstitucija v uvodnem členu Cerkev označuje na podlagi svetopisemskih in patrističnih izjav. Zanj je Cerkev skupnost, na katere obrazu odseva svetloba Kristusa, ki je »luč narodov« (C 1), ko oznanja evangelij »vsemu stvarstvu« (prim. Mr 16,15). V uvodu je rečeno, da je Cerkev v Kristusu »nekak zakrament, to je znamenje in orodje za notranjo zvezo z Bogom in za edinost vsega človeškega rodu« (člen 1). Takšna predstava Cerkve spominja na univerzalistična besedila Izaijeve knjige (Drugi Izaija, pogl. 40–55; Tretji Izaija, pogl. 56–66). Na Sveto pismo pa se opira tudi sam naslov konstitucije Luč narodov, ki se navezuje na Iz 49,6 in Lk 2,30–32. Univerzalistični svetopisemski opisi vloge izraelskega ljudstva, ki velja za ljudstvo zaveze, presegajo zgolj hierarhično ureditev Cerkve in usmerjajo pogled v njeno univerzalnost.

Za razumevanje nove opredelitve odnosa Cerkve do nekrščanskih verstev sta ključna člena 16 in 17 ob koncu drugega poglavja. V členu 16 konstitucija označuje mesto Judov, muslimanov in drugih, ki verujejo v Boga. Kakor zapiše, so Judje »tisto ljudstvo, kateremu so bile dane zaveze in obljube in iz katerega je po telesu izšel Kristus (prim. Rim 9,4–5), po izvolitvi zaradi očetov nad vse ljubljeno ljudstvo; kajti Bog se ne kesa svojih darov in svoje izvolitve« (prim. Rim 11,28–29). Pri muslimanih konstitucija poudarja, da imajo posebno mesto med nekrščanskimi verstvi, kakor beremo: »Med temi so na prvem mestu muslimani, ki se imajo za izpovedovalce Abrahamove vere in ki z nami častijo edinega, usmiljenega Boga, ki bo sodil ljudi poslednji dan.« (C 16) V nadaljevanju beremo: »Bog sam ni daleč niti od tistih, ki iščejo neznanega Boga v sencah in podobah, ker daje vsem življenje in dihanje in vse« (prim. Apd 17,25–28) in ker kot Odrašenik želi, da bi se vsi ljudje zveličali.« (prim. 1 Tim 2,4) Konstitucija dalje priznava možnost odrešitve za tiste, »ki brez lastne krivde še niso prišli do izrečnega spoznanja o Bogu, a si prizadevajo, ne sicer brez pomoči božje milosti, da bi prav živeli« (C 16). Člen 16 sklene podarek na misijonski nalogi Cerkve, ki je skladen z Jezusovo zapovedjo apostolom: »Oznanjujte evangelij vsemu stvarstvu.« (Mk 16,16)

Člen 17 začenjata izjava v Janezovem evangeliju, da je Jezus poslal apostole, kakor je Oče poslal Sina (prim. Jn 20,21), in Jezusovo pooblastilo apostolom, naj vsemu stvarstvu oznanjajo evangelij (Mt 28,18–20). Ta zapoved naj bi Cerkvi nalagala dolžnost, da pošilja oznanjevalce, dokler se mlade Cerkve tudi same ne usposobi-jo za nadaljevanje oznanjevanja evangelija. Pomembna novost konstitucije pa je tudi opredelitev odnosa misijonarjev in misijonark Katoliške Cerkve do članov nekrščanskih religij. Cerkev naj v obredih in kulturah različnih nekrščanskih narodov sprejema vse, kar je dobrega v srcu in duhu ljudi. Z vizijo preroka Malahija o širjenju Božjega imena »med narodi« (1,11) pa naj si Cerkev obenem prizadeva, da bi ves svet častil Stvarnika in Očeta vesoljstva. Poglobljeni opisi osnov krščanskega verovanja ter življenja in delovanja Cerkve v odnosu do drugih verstev, ki jih vsebuje konstitucija *Lumen gentium*, temeljijo na svetopisemski veri v Boga, ki že s svojim stvarjenjskim delom poživlja, razsvetljuje in posvečuje vse stvari in vse ljudi.

Konstitucija izhaja iz pomembne teološke premise, da je Bog Stvarnik vsem lju-

dem podaril glas vesti in hrepenenje po dobrem, zato človeku na njegovi življenjski poti na različne načine prihaja naproti. Kristusova božanska navzočnost in milost naj bi vse ljudi navdihovali z željo po edinosti. V konstituciji sta tesno povezana teološka pojma stvarjenja in odrešenja – to pomeni, da je skupnost Cerkev sad Božje milosti z nalogo, da tudi deluje kot sredstvo Božje milosti: »V skrivnosti odrešenja nas *resničnost* milosti doseže s *sredstvom* milosti in združitvev teh dveh je taka, da sestavljata eno resničnost, eno Cerkev. Ta je hkrati znamenje – orodje odrešenja *in* odrešenje samo, v katerem so vidne in nevidne, človeške in božje, časne in večne, transcendentne in imanentne resničnosti, združene v skrivnosti utelešene Besede, ki ji je Cerkev čista in zvesta Nevesta.« (La Soujeole 2008, 52)

5. Izjava o razmerju Cerkev do nekrščanskih verstev, Nostra aetate (1965)

Dne 28. oktobra 1965 so koncilski očetje sprejeli in potrdili izjavo o razmerju Cerkev do nekrščanskih verstev *Nostra aetate*. Ta dokument je postavil temelje za iskanje skupnega jedra vrednot in resnic vseh religij in za razvoj medverskega dialoga, ki tudi danes uživa vsestransko odobravanje. To je krajši dokument, obsega pet členov, naslov je vzet z začetka uvodnega člena. Tu navajamo samo prvi odstavek prvega člena:

V našem času, ko se človeštvo vedno tesneje zedinja in ko se množijo odnosi med različnimi narodi, Cerkev pazljiveje razmišlja, kakšno je njeno razmerje do nekrščanskih religij. V skladu s svojo nalogo prizadevati si za edinost in ljubezen med ljudmi in s tem tudi med narodi, obrača tukaj pozornost predvsem na to, kar je ljudem skupnega in jih vodi k medsebojnemu sožitju. (N 1)

Izjava *Nostra aetate* je doživela več redakcij, da bi dosegla čim večjo popolnost v priznavanju edinosti vseh ljudi vseh narodov. Človeštvo razume kot eno samo skupnost, ki ima isti izvor in tudi smoter pri Bogu. Besedilo izjave spominja na Mdr 8,1; Apd 14,16–17; 17,26; Rim 2,5–11; 1 Tim 2,4; Raz 21,23–24 (prim. drugi odstavek prvega člena), to pa pomeni, da se vrača k svetopisemskim osnovam. V tretjem odstavku zasledimo ugotovitev, da enotnost vsega človeštva določajo najbolj prvobitna vprašanja, ki so v vseh časih, pri vseh posameznikih in vseh narodih ista. Govorimo o vprašanjih o smislu in namenu človeškega življenja, o skrivnosti trpljenja ipd.

V luči teh in drugih temeljnih vprašanj, ki si jih postavljajo ljudje vsega sveta, izjava v drugem členu pozitivno ocenjuje naravnost hinduizma in budizma. O hinduizmu zapiše: »Tako v hinduizmu ljudje razglabljujejo o božji skrivnosti in jo izražajo z neizčrpnim bogastvom mitov in z globokoumnimi filozofskimi poskusi; in iščejo osvoboditve iz tesnob našega bivanja ali v oblikah asketičnega življenja ali v globokem premišljevanju ali v tem, da se z ljubeznijo in zaupanjem zatekajo k Bogu.« (N 2) Izjava pozitivno ocenjuje tudi budizem, kakor beremo: »V različnih

oblikah budizma priznavajo do poslednjih korenin segajočo nezadostnost tega spremenljivega sveta in učijo pot, po kateri morejo ljudje s pobožnim in zaupljivim srcem ali doseči stanje popolne osvoboditve ali dospeti – bodisi z lastnimi prizadevanji bodisi oprti na višjo pomoč – do najvišjega razsvetljenja.« (N 2) Pozitivno sprejemanje nekrščanskih verstev narekuje načelno izjavo v drugem odstavku drugega člena: »Katoliška Cerkev ne zameta ničesar od tistega, kar je v teh verstvih resničnega in svetega.« (N 2)

Izjava Nostra aetate v svojem poudarjanju nujnosti bratstva med vsemi ljudmi (člen 5) večjo pozornost kakor hindujcem in budistom posveča muslimanom (člen 3) in še posebno Judom (člen 4). Kakor ugotavlja, je krščanstvo najtesneje povezano z judovstvom. Edinstvena vloga Judov kot ljudstva je v tem, da ga je Bog izbral za posebno zavezo z njim. Ker je bil Izrael izvoljen zato, da razodetje »Izraelovega Boga« posreduje drugim narodom, je s tem odprta »pot za razumevanje drugih religij v njihovih poročilih o transcendentnem večnem bitju in o različnih vizijah človekovega osvobajanja iz trpljenja in zla« (Kennedy 2008, 405).

6. Odlok o misijonski dejavnosti Cerkve, *Ad gentes* (1965)

Dne 7. decembra 1965 so koncilski očetje sprejeli in potrdili odlok o misijonski dejavnosti Cerkve z naslovom *Ad gentes*, ki obsega dvainštirideset členov v šestih poglavjih. Uvodni člen začenja izjava, kako je Bog k narodom poslal Cerkev, da bi bila vesoljni zakrament odrešenja. Kakor poudarja besedilo, koncil želi začrtati načela misijonske dejavnosti, namenjene širjenju Kristusovega kraljestva. Odlok najprej opisuje trinitarične podlage misijona. Iz tega osnovnega načela izhaja vsebina prvega poglavja, ki vsebuje več vidikov. Ti vidiki označujejo poslanstvo božjega Sina (člen 3), poslanstvo Svetega Duha (člen 4), poslanstvo Cerkve po Jezusovem pooblastilu (člen 5), univerzalno naravo misijonske dejavnosti tudi v posebnih razmerah (člen 6), božjo voljo kot razlog misijonske dejavnosti (člen 7), misijonsko dejavnost v tesni povezanosti s samo človekovo naravo in njenimi težnjami po bratstvu, edinosti in miru (člen 9) in njeno eshatološko naravo.

Utemeljitev temeljnega trinitarnega načela misijona se opira na klasična svetopisemska besedila, ki govorijo o božjem načrtu odrešenja, za vse ljudi: Jn 11,52; Apd 4,12; 2 Kor 5,19; 1 Tim 2,4. Kakor je izpostavljeno, Jezusovo poslanstvo pomeni klic k misijonski dejavnosti Cerkve. V tretjem odstavku člena 3 prvega poglavja beremo: »Kar pa je Gospod enkrat za vselej oznanil ali kar se je v njem zgodilo v odrešenje človeškega rodu, to je treba razglašati in razširjati do konca sveta, začenši v Jeruzalemu. Tako naj bi tisto, kar je bilo enkrat storjeno v odrešenje za vse, v potekanju časov doseglo svoj učinek v vseh.« (M 3)

Drugo poglavje odloka izpostavlja glavno nalogo v izvajanju misijonskega poslanstva, to je, pričevanje z življenjem, spreobrnjenje. Svetopisemska podlaga razumevanja spreobrnjenja ne postavlja v ospredje prestopanja ljudi iz ene religije

v drugo, temveč spreobrnjenje srca c skladu z božjo postavo, ki je po prepričanju prerokov univerzalna in torej posredno ali neposredno zajema vse ljudi sveta. Najbolj jasno je to preroško načelo razvidno iz Jonove knjige, ki opisuje vzgojni pristop Boga v razmerju do Jona: pošilja ga oznanjat pokoro v pogansko mesto Ninive brez slehernega namiga, da bi se Ninivljani morali spreobrniti v judovsko vero. Prerok mora Ninivljane pozvati k moralnemu spreobrnjenju, »kajti njihova hudobija se je vzdignila do mojega obličja« (Jon 1,2). Prvi odstavek člena 13 koncilskega dokumenta odreja:

Kjerkoli Bog odpre vrata nauku za oznanjevanje Kristusove skrivnosti, je treba vsem ljudem z zaupanjem in vztrajnostjo oznanjati živega Boga in Jezusa Kristusa, katerega je poslal v odrešenje vseh, da bi nekristjani, ko jim Sveti Duh odpre srce, verovali, se svobodno spreobrnili h Gospodu in se ga iskreno oklenili, saj kot »pot, resnica in življenje« izpolnjuje vsa njihova duhovna pričakovanja in jih celo neskončno presega. (M 13)

Opravljanje poslanstva misijona posveča skrb oblikovanju krščanskega občestva (člen 15), vzgoji domačih duhovnikov (člen 16), vzgoji katehetov (člen 17) in skrbi za redovno življenje (člen 18). Tretje poglavje je posvečeno misijonski dejavnosti regionalnih cerkva, četrto poglavje vzgoji misijonarjev, peto poglavje ureditvi misijonske dejavnosti, šesto poglavje pa dolžnosti sodelovanja celotne katoliške Cerkve v izvajanju misijonov.

Namen drugega vatikanskega koncila ni bil, postaviti neke nove podlage misijona, temveč poglobiti razumevanje misijona. Pri tem je vesoljni cerkveni zbor izhajal iz prepričanja o enkratnosti in univerzalnosti Jezusa Kristusa, ki prinaša polnost odrešenja vsem ljudem.

7. Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu, Gaudium et spes (1965)

Dne 7. decembra 1965 so koncilski očetje sprejeli in potrdili pastoralno konstitucijo o Cerkvi v sedanjem svetu z izvirnim naslovom Gaudium et spes. To je najobsežnejši dokument drugega vatikanskega cerkvenega zbora, saj obsega kar triindevetdeset členov. Istega dne so sprejeli tudi Odlok o misijonski dejavnosti Cerkve (Ad gentes). Čeprav se konstitucija osredotoča predvsem na svetopisemske podlage razumevanja edinosti celotnega človeštva in na človekovo dostojanstvo, pa citatov iz Svetega pisma ni veliko. Temeljna vsebina dokumenta je jasno izražena že v uvodnem odstavku predgovora:

Veselje in upanje, žalost in tesnoba ljudi današnjih ljudi, posebno ubogih in vseh kakorkoli trpečih, je hkrati tudi veselje in upanje, žalost in tesnoba Kristusovih učencev. In ničesar resnično človeškega ni, kar bi ne našlo odmeva v njihovih srcih. Tudi njihovo občestvo je sestavljeno iz ljudi, ki jih, zedinjene v Kristusu, vodi Sveti Duh na njihovem romanju Očetovemu kra-

ljestvu naproti in ki so prejeli nalogo, da vsem prinašajo oznanilo odrešenja. Zato se Cerkev čuti resnično in na notranji način povezano z vsem človeškim rodом in njegovo zgodovino. (CS 1)

Izhajajoč iz sklepa prvega svetopisemskega poročila o stvarjenju (1 Mz 1,26; prim. Mdr 2,23; Sir 17,3–10), konstitucija povzdigne svetopisemski nauk o človekovi bogopodobnosti in o njegovi sposobnosti, spoznati in ljubiti svojega Stvarnika (3. odstavek člena 12). Na podlagi slovite Pavlove razlage vesti kot postave, ki je zapisana v človekovem srcu, v Rim 2,14–16, člen 16 razglša dostojanstvo človekove vesti. Kakor govori člen 16, vest govori za človekovo osebno dostojanstvo in za možnost osebnega stika z Bogom. Človekova bogopodobnost naj bi se kazala v dejstvu, da si vsa človeška bitja postavljajo ista temeljna vprašanja o izvoru, smislu in cilju življenja (členi 3, 4, 10, 21). Po Svetem Duhu vsa prejemajo tudi dar vere (člen 15). V členu 38 dokument sporoča: »S svojim vstajenjem je bil Kristus postavljen za Gospoda, kateremu je dana vsa oblast v nebesih in na zemlji, in z močjo svojega Duha že deluje v srcih ljudi.« (CS 38, 1)

Kristus razglša človekovo svobodo, odklanja sovraštvo in vzpostavlja postavo ljubezni (člen 41). Konstitucija od začetka do konca odobrava in spodbuja dialog in sodelovanje z ljudmi vseh narodov, religij in kultur. Še posebno poudarja medreligijski dialog v prizadevanju za pravičnost in mir (členi 3, 4, 11, 28, 40, 44, 84, 92) in s tem do konca utemelji katoliško razumevanje misijonske narave Cerkve. V prvem odstavku člena 28, na primer, beremo: »Spoštovanje in ljubezen se morata raztezati tudi na tiste, ki v družbenih, političnih ali tudi v verskih stvareh drugače mislijo in ravnajo kakor mi. Čim globlje namreč jih bomo človekoljubno in dobrohotno razumevali v njihovem mišljenju, tem laže bomo prišli z njimi v pogovor.« (CS 28)

Religiozni temelj poslanstva Cerkve pomeni, da Cerkev ni vezana na kak ekonomski, družbeni ali politični sistem. Kljub temu se mora zavzemati za spoštovanje prava, osebnih pravic in verske svobode. Evangelizacija lahko doseže svoj cilj samo takrat, ko se člani drugih ver in prepričan povsem svobodno odločijo za sprejetje evangelija na temelju spoznanja njegove univerzalne vrednosti. Konstitucija izpostavlja pet področij, ki zahtevajo služenje v ljubezni: poroko in družino, kulturni, ekonomski in politični razvoj ter prizadevanje za mir v svetu. Za življenje in delovanje na vseh teh področjih je po izjavah konstitucije potrebno iskanje resnice v luči Kristusove ljubezni (Levering 2008, 163–183).

8. Odzivi teologov na usmeritve drugega vaticanskega koncila

Inkulturacija je manifestacija novih spoznanj in praks glede poslanstva Cerkve. To poslanstvo ima korenine v Kristusovem poslanstvu in vključuje nadaljevanje skrivnosti utelešenja v vsem človeškem, natančneje: v vsaki kulturi. Izraz inkulturacija je na področje misiologije uvedel Peter Charles SJ, véliki belgijski misiolog, vendar

mu je dal enak antropološki pomen kakor enkulturaciji, ki pomeni proces, s katerim človek asimilira svojo kulturo. Joseph Masson SJ (1883–1954) pa je izumil izraz »inkulturirano katolištvo«. Toda šele po približno petnajstih letih se je izraz inkulturacija začel uporabljati v današnjem teološkem pomenu. Papež Janez Pavel II. je izraz uradno sprejel v svojem apostolskem pismu *Catechesi Tradendae* iz leta 1979 in mu s tem dal univerzalno vrednost.⁴ V krščanstvu je inkulturacija prilagoditev načina, kako so cerkveni nauki predstavljeni drugim, večinoma nekrščanskim kulturam, in kot posledica tega vpliv teh kultur na razvoj cerkvenih nauk.

V obdobju po drugem vatikanskem cerkvenem zboru večina razprav o dokumentih tega cerkvenega zbora pozornost posveča zlasti vprašanju, ali dokumenti pomenijo obnovo Cerkve v njeni nepretrgani kontinuiteti znotraj dvatisočletnega izročila ali pa, nasprotno, prinašajo prelom z izročilom. V središče pozornosti sta stopila predvsem termina »inkulturacija« in »evangelizacija« v njuni vzajemnosti. Zanima nas, kako na to vprašanje odgovarjajo novejšje študije o misijonu. Ugotovimo lahko, da najpomembnejše novejšje študije izhajajo iz svetopisemskih virov in patrističnih razlag, upoštevajo pa tudi novejša iskanja antropološke argumentacije misijonske narave Cerkve. Vse poglobljene avtorje vseh krščanskih veroizpovedi zanima predvsem primarni, se pravi: svetopisemski vir razumevanja misijona.⁵ Na tem mestu velja izpostaviti zorenje pojmovanja pojma »inkulturacije« do uradne opredelitve tega pojma v dokumentu mednarodne teološke komisije z naslovom *Vera in inkulturacija (Faith and Inculturation)* iz leta 1988.

Profesor na papeški univerzi Gregoriana v Rimu, Michael Paul Gallagher, v svojem članku *Inculturation: Some Theological Perspectives* (2018) ugotavlja, da je »inkulturacija razmeroma nov termin za nekaj, kar ima dolge korenine v krščanski zgodovini – čeprav to 'nekaj' živi z drugačno nujnostjo in z bolj kompleksnim zavedanjem v našem času« (Gallagher 2018, 173).

Gallagher meni, da teološko razumevanje inkulturacije vključuje predvsem novo zavedanje o dostojanstvu in različnosti kultur, bolj razvito teologijo o navzočnosti Duha v vseh kulturah in prepoznavanje, da je evangelizacija dvosmerni proces dvojne konverzije, ker se v evangelizaciji v dialogu z različnostjo kulture spreminja tudi obzorje oznanjevalca evangelija. Ta smer dojemanja procesa inkulturacije odseva željo po spreobrnitvi na podlagi navdiha, ki išče dialog na duhovni ravni, kajti samo duhovna razsežnost človeškega bitja lahko preseže kulturne razlike kot relativni okvir življenja, ki v svojem duhovnem jedru v vseh kulturah izraža hrepenenje po dobrem. Ključ za uspeh dialoga, ki omogoča organski proces inkulturacije, so manifestacije človekove duše, kakor ugotavlja Pavel v Pismu Filipljanom: »Bratje, vse, kar je resnično, kar je vzvišeno, kar je pravično, kar je čisto, kar je ljubeznivo, kar je častno, kar je količkaj krepostno in hvalevredno, vse to imejte v

⁴ <https://www.omiworld.org/lemma/inculturation/> (pridobljeno 17. 3. 2019).

⁵ Walter C. Kaiser Jr. v knjigi *Mission in the Old Testament: Israel as a Light to the Nations* (2000) na podlagi primerjalne analize besedil Stare in Nove zaveze, ki izražajo razumevanje odnosa Boga do Izraela in do drugih narodov, sklepa, da v Stari zavezi nimamo le besedil, ki poudarjajo odrešenjski božji načrt samo za Izraelce, temveč tudi pesniške opise božje darežljivosti do vseh narodov. Prim. tudi Ocvirk 2006.

mislih. Kar ste se od mene naučili, prejeli, slišali in videli, to delajte. In Bog miru bo z vami.« (4,8–9)

Chibueze Udeani se v svoji knjigi *Inculturation as Dialogue: Igbo Culture and the Message of Christ* (2007) sprašuje, »zakaj krščanska vera ni pognala korenin v Afriki« (Udeani 2007, v). Zelo velika ovira za inkulturacijo krščanstva v Afriki naj bi bila boleča kolonialna preteklost z brutalnim obdobjem suženjstva ter drugih oblik poniževanja in zatiranja. Paul M. Collins v svoji knjigi *Christian Inculturation in India* (2007) poudarja škodljive posledice kolonialne ekspanzije v Indiji in izpostavlja pomen liturgije v prizadevanju za proces inkulturacije. Collins meni: »Nobenega jamstva ni, da se vse kulturne oblike ustrezno ujemajo z evangelijskimi imperativi. Evangelij je relevanten v vsakem kontekstu le, če je hkrati kritičen in prilagodljiv.« (Collins 2007, xvi)

Na bistvene poudarke koncilskih dokumentov glede odnosa Cerkve do drugih religij spominja študija *Christianity in India: From Beginnings to the Present* (2008), ki jo je napisal misiolog in zgodovinar Robert Eric Frykenberg. Po njegovi razlagi svetopisemsko pojmovanje namena misijona izraža najčistejše vidike »prvobitne« religije, ki je tako »univerzalna«, da ni omejena na »nobeno ljudstvo, kulturo ali religijo«. Takšna »prvobitna« religija zanj pomeni »iskro večnosti«. Tako kakor za koncilске očete sta tudi za Frykenberga za svetopisemsko utemeljitev misijona najpomembnejša Jezusov nauk in zgled, da ni prišel za bogate, temveč za uboge, ki so odprti za spoznanje duhovnih resničnosti.⁶ Danes se vse več misijonarjev odloča, da med ljudmi drugih verstev živijo in delujejo brez namena, da bi jih spreobrnil v krščansko skupnost.

Tudi protestantski biblični ekseget David Bosch v svoji vplivni knjigi *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Mission Theology* (Bosch 1991, 2011) svoje poglede na misijon gradi na svetopisemskih temeljih, predvsem na evangeliju po Luku, na Apostolskih delih in na Pavlovih pismih. Kakor meni, izzivi časa zahtevajo bolj poglobljen teološki pristop, ki naj temelji na biblični hermenevtiki. Kakor trdi, se je »prva in kardinalna sprememba paradigme zgodila s prihodom Jezusa iz Nazareta in s tistim, kar je temu sledilo.« (2011, 15)

Brian Hearne v članku *New Models of Mission* (1993) sklene svoje zavzemanje za celosten življenjski in dialoški pristop v misijonu z ugotavljanjem, da v sodobnem globaliziranem svetu človek najbolj pogreša dialog o temeljnih življenjskih vprašanjih. Po njegovem mnenju bo v tretjem tisočletju na tej podlagi potekal dialog z ljudmi različnih kultur, religij in prepričanj: »Kar potrebujemo, je komuni-

⁶ Craig Ott, Stephen J. Strauss in Timothy C. Tennent v knjigi *Encountering Theology of Mission: Biblical Foundations, Historical Developments, and Contemporary Issues* (2010) predstavljajo zgodovinske preglede razvoja različnih pogledov in sodobni teološki diskurz o globalnem misijonu s stališča protestantske (evangelijske) perspektive. Osrednji vidiki, ki jih avtorji obravnavajo, so misijonski poklic, odnos Cerkve do misijona, teologija religij in sodobni kontekst misijonskega dela. V uvodu knjige beremo stališče avtorjev: »Teologija misijona ima nalogo, da drži vztrajno in biblično podprto vizijo božjih načrtov za svet pred očmi pastorjev, akademskih ustanov in skupnosti, krščanskih voditeljev in krščanskih spreobrnjenec. Tako je treba ustvarjanje teologije poslanstva obravnavati kot osrednjo zadevo v razumevanju bibličnega razumevanja Boga in njegovih načrtov za Cerkev danes.« (Ott, Strauss in Tennent 2010, xiv)

kacija med ljudmi o vrednotah, težavah, radostih in žalostih, upanjih in strahovih njihovih življenj. /.../ Bi lahko rekli, da gre v misijonu za preproste stvari, kot sta naklonjenost in prijateljstvo, toda razširjena prek meja človekove lastne dežele, jezika, kulture in religije?» (Hearne 1993, 97) V tej smeri razmišljajo tudi nekateri drugi avtorji znanstvenih prispevkov o misijonu.⁷ V izjavi Nostra aetate tretji člen izpostavlja »preproste stvari«, ko glede odnosa do muslimanov pravi: »Če so torej v poteku stoletij med kristjani in muslimani neredko nastale razprtije in sovražnosti, spodbuja cerkveni zbor vse, naj pozabijo na to, kar je bilo, naj se odkritosrčno trudijo za medsebojno razumevanje in naj skupno nastopajo v obrambo in pospeševanje socialne pravičnosti, moralnih vrednot ter miru in svobode za vse ljudi.« (N 3)

9. Sklep

V Svetem pismu Nove zaveze se je izoblikovala podoba Cerkev, ki je po sami naravi misijonska. Misijon je torej po svoji naravi zadeva celotne skupnosti, ne pa zadeva želja in interesov posameznikov. Misijonar je obenem lahko samo tisti, ki ga za misijonarja pooblasti Cerkev. Spoznanje o misijonski naravi Cerkev je v celotni zgodovini Cerkev navdihovalo misijonsko dejavnost, širjenje misijona pa je ustvarjalo nove napetosti med poglobljenim duhovnim razumevanjem misijonskega poslanstva in različnimi oblikami interesnih politik, ki so imele v načrtu ekonomski in kulturni kolonializem. Zaradi te temeljne napetosti je vesoljno vodstvo Cerkev moralo budno bedeti nad potekom misijonov. Najpomembnejša naloga ekumenskih koncilov od antike do danes je bilo samorazumevanje narave Cerkev, to pa hkrati pomeni samorazumevanje Cerkev glede njenega misijonskega poslanstva.

Z izbruhom prve in druge svetovne vojne in z nastopom globalizacije, ki je zajela ves svet, je vodstvo Cerkev moralo odgovoriti na izziv gospodarskega, političnega, vzgojnega in kulturnega sodelovanja med vsemi narodi. Ta izziv je koncilске očete drugega vatikanskega zbora tako pritegnil, da so v primarnih virih Svetega pisma in cerkvenih očetov poiskali besedila, ki najbolj jasno in enoumno govorijo o misijonski naravi Cerkev kot vesoljnega občestva ljudi, podobno ali enako hrepenečih po sreči in ljubezni, pa tudi enako ali podobno trpečih zaradi omejenosti človekovega življenja. Vračanje v duhovne vire Svetega pisma, ki vrh svojega sporočila doseže v zapovedi ljubezni do Boga in sočloveka, omogoča nenehno prečiščevanje hermenevtike misijona, tako na strokovni ravni kakor tudi na ravni živete resnice po vzoru božje ljubezni do vseh ljudi na svetu. Igor Bahovec je v svojem razmišljanju o prispevku sv. Pavla pri inkulturaciji krščanstva v helenistično kulturo (2009) pozoren na bistvene značilnosti načina, s katerim je sv. Pavlu uspelo prinesiti evangelij narodom takratne družbe in tako postati nosilec prve inkulturacije. Pavel je »pokazal, da krščanstvo lahko živi v različnih kulturah, ne da bi izgu-

⁷ Wonderly in Nida 1963; Burrows 1997; Ott 2001; Ma 2007; Ma 2009.

bilo svoje bistvo: nasprotno – iz tega srečanja je veliko pridobilo tudi krščanstvo« (321). V opažanju, da sta prevladujoča evropska in slovenska kultura vse bolj oddaljeni od krščanskih virov, v zgledu sv. Pavla vidi oporo za poti nove evangelizacije v srečevanju med evangelijem in postmoderno kulturo v sodobnem času, za pristno inkulturacijo v sodobnem času pa sta pomembni duhovno razločevanje med nespremenljivimi vsebinami vere in raznolikostjo kulturnih izražanj vere in pa razvijanje pristnega dialoga med vero in kulturami.

Temeljno načelo usmeritve drugega vatikanskega cerkvenega zbora, vračanje k virom, v teologiji pomeni vračanje k biblični hermenevtiki, ki je celostna in temelji na postavki o enem Bogu kot začetku in koncu celotne človeške zgodovine. Po svetopisemski misli Bog kliče »narode« k spoznanju univerzalnega načrta odrešenja, Izrael pa je izvoljen za posredniško misijonsko vlogo v odnosu do »narodov«. Nova zaveza odpiranje narodom postavi v samo središče razumevanja Boga, ki vse narode kliče k odrešenju. Nova zaveza posebej izpostavlja univerzalnost naravnega zakona (vest) in Jezusov nauk o vzajemnosti med zapovedjo ljubezni do Boga in ljubezni do sočloveka. Če je dejavna ljubezen do sočloveka merilo izpolnitve zapovedi ljubezni do Boga, je jasno, da je ta vzajemnost temeljno vodilo odnosa Cerkve do ljudi, ki niso člani krščanskih skupnosti, ker Sveto pismo priznava duhovno veličino vsem ljudem na zemlji. Preroki Stare zaveze, Jezus in Pavel, ki velja za prvega misijonarja narodov, so v središču vsega oznanjevanja postavili spreobrnjenje. Zavedali so se, da božji klic po spreobrnjenju velja v prvi vrsti njim. To pomeni, da velja kot temeljno vodilo misijonarjev v vseh časih. Spreobrnjenje pa po svoji naravi pomeni uresničevanje dialoga z vsemi ljudmi vseh narodov, kultur in verskih prepričanj oziroma navad.

Kratice

- B** – *Koncilski odloki* 2004 [konstitucija O svetem bogoslužju].
- C** – *Koncilski odloki* 1980 [dogmatična konstitucija O Cerkvi].
- CS** – *Koncilski odloki* 1980 [pastoralna konstitucija O Cerkvi v sedanjem svetu].
- M** – *Koncilski odloki* 1980 [odlok O misijonski dejavnosti Cerkve].
- N** – *Koncilski odloki* 1980 [izjava O razmerju Cerkve do nekrščanskih verstev].

Reference

- Avsenik Nabergoj, Irena.** 2018. Od poetizacije poslanstva v Stari zavezi do polnosti misijona v Novi zavezi. *Bogoslovni vestnik* 78, 3:679–694.
- Bahovec, Igor.** 2009. Prispevek sv. Pavla pri inkulturaciji krščanstva v helenistično kulturo: izziv in navdih za srečanje med evangelijem in sodobno kulturo. *Bogoslovni vestnik* 69, 3:321–345.
- Bosch, David J.** 1991, 2011. *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*. American Society of Missiology Series 16. Maryknoll, NY: Orbis Books.
- Burrows, William R.** 1997. Christian Mission and Interreligious Dialogue: Mutually Exclusive or Complementary? *Buddhist-Christian Studies* 17:119–130. <https://doi.org/10.2307/1390406>.
- Cessario, Romanus.** 2008. The Sacraments of the Church. V: Matthew L. Lamb in Matthew Levering, ur. *Vatican II: Renewal Within Tradition*, 129–146. Oxford: Oxford University Press.

- Collins, Paul M.** 2007. *Christian Inculturation in India*. Aldershot-Burlington, VT: Ashgate.
- Dulles, Avery Cardinal.** 2008. Nature, Mission, and Structure of the Church. V: Matthew L. Lamb in Matthew Levering, ur. *Vatican II: Renewal Within Tradition*, 25–36. Oxford: Oxford University Press.
- Faggioli, Massimo.** 2012. *Vatican II: The Battle for Meaning*. New York-Mahwah, NJ: Paulist Press.
- Flannery, Austin, ur.** 1992. *Vatican Council II: The Conciliar and Post Conciliar Documents*. Northport, NY: Costello Publishing Company.
- Flinn, Frank K.** 2007. *Encyclopedia of Catholicism*, 455–459 [s.v. Missions]. New York: Facts on File.
- Frykenberg, Robert Eric.** 2008. *Christianity in India: From Beginnings to the Present*. Oxford: Oxford University Press.
- Gallagher, Michael Paul.** 2018. Inculturation: Some Theological Perspectives. *International Review of Mission* 85, št. 337:173–180.
- George, Francis Cardinal.** 2008. The Decree on the Church's Missionary Activity, Ad Gentes. V: Matthew L. Lamb in Matthew Levering, ur. *Vatican II: Renewal Within Tradition*, 287–310. Oxford: Oxford University Press.
- Hearne, Brian.** 1993. New Models of Mission. *The Furrow* 44, 2:91–98.
- Jackson, Pamela E. J.** 2008. Theology of the Liturgy. V: Matthew L. Lamb in Matthew Levering, ur. *Vatican II: Renewal Within Tradition*, 101–128. Oxford: Oxford University Press.
- Kennedy, Arthur.** 2008. The Declaration on the Relationship of the Church to Non-Christian Religions, Nostra Aetate. V: Matthew L. Lamb in Matthew Levering, ur. *Vatican II: Renewal Within Tradition*, 397–409. Oxford: Oxford University Press.
- Koncilski odloki: konstitucije, odloki, izjave, poslanice 2. vatikanskega vesoljnega cerkvenega zbora (1962–1965).** 2004. Uvod in uvode k posameznim koncilskim dokumentom napisal Anton Strle. Ljubljana: Družina.
- Lamb, Matthew L., in Matthew Levering.** 2008. *Vatican II: Renewal Within Tradition*. Oxford: Oxford University Press.
- La Soujeole, Benoît-Dominique.** 2008. The Universal Call to Holiness. V: Matthew L. Lamb in Matthew Levering, ur. *Vatican II: Renewal Within Tradition*, 37–53. Oxford: Oxford University Press.
- Levering, Matthew.** 2008. Pastoral Perspectives on the Church in the Modern World. V: Matthew L. Lamb in Matthew Levering, ur. *Vatican II: Renewal Within Tradition*, 165–183. Oxford: Oxford University Press.
- Luzbetak, Louis J.** 1993. *The Church and Cultures: New Perspectives in Missiological Anthropology*. Maryknoll, NY: Orbis Books.
- Ma, Julie.** 2009. Eschatology and Mission: Living the Last Days Today. *Transformation* 26, št. 3:186–198.
- Ma, Wonsuk.** 2007. The Spirit of God in Creation: Lessons for Christian Mission. *Transformation* 24, št. 3–4:222–230.
- Marchetto, Agostino.** 2010. *The Second Vatican Ecumenical Council: A Counterpoint for the History of the Council*. Trans. from Ital. by Kenneth D. Whitehead. Chicago, IL: University of Scranton Press.
- Ocvirk, Drago.** 2006. *Misijoni – povezovalci človeštva: Krščansko misijonstvo v univerzalizaciji človeštva*. Ljubljana: Družina.
- O'Collins, Gerald.** 2013. *The Second Vatican Council on Other Religions*. Oxford: Oxford University Press.
- Ott, Bernhard.** 2001. Mission and Theological Education. *Transformation* 18, 2:87–98.
- Ott, Graig, Stephen J. Strauss and Timothy C. Tennent.** 2010. *Encountering Theology of Mission: Biblical Foundations, Historical Developments, and Contemporary Issues*. Grand Rapids, MI: Baker Academic.
- Udeani, Chibueze.** 2007. *Inculturation as Dialogue: Igbo Culture and the Message of Christ*. Intercultural Theology and Study of Religions 2. Amsterdam: Rodopi. https://doi.org/10.1163/9789401204606_006
- Wonderly, William L., in Eugene A. Nida.** 1963. Linguistics and Christian Missions. *Anthropological Linguistics* 5, 1:104–144.